

➔ vervolg van pagina 1

verhaal dat de auteur ons wil vertellen. Het is altijd ook het verhaal van de maker, de vormgever, de tijd van verschijnen en van het publiek; de geschiedenis van het Nederlandse boek (bedrijf). Dit bronnenmateriaal is gelukkig bewaard gebleven; de geschiedenis van de Nederlandse literatuur, van haar scheppers en makers, is gedocumenteerd. De verhalenvertellers en -verkopers kunnen tegen het licht worden gehouden, gezicht en gewicht krijgen. Wat een voorrecht om deel uit te mogen maken van het bestuur van deze Stichting Bibliotheek van het Boekenvak. Ik vind het een eer en zal met de nodige zelfrelativering en bescheidenheid mijn rol vervullen.

Anna J.M. Bakker, Directeur van de KVB, secretaris/penningmeester van de Bibliotheek van het Boekenvak.

Aan Bijzondere Collecties is een prachtige verzameling grafisch materiaal, ontworpen door **Alfons van Heusden** (1930–2000), geschonken door R. van Heusden, een neef van de ontwerper. Het gaat onder meer om boeken voor Het Spectrum en De Arbeiders (ABC-pockets en de Kattengat-reeks), en om spellen voor Ravensburger, Jumbo en Egel-spelen.

Hierboven een impressie van zijn werk. Een kroon op Van Heusdens werk als boek-illustrator betekende zeker de Gouden Penseel 1989 voor het ook 'best verzorgde' *Dat rijmt*, met door hem gekalligrafeerde tekst van Ivo de Wijs. Van eenzelfde heldere eenvoud als de tekeningen in dat prentenboek zijn de illustraties in *De pijp om zo te leven* (1989). Dit

verhaal van Pirandello verscheen als bibliofiele uitgave bij de Stichting De Roos, waarvan hij bestuurslid was.

Van Heusden werkte verder veel voor educatieve uitgeverijen, waaronder Wolters-Noordhoff en Zwijsen.

Mathieu Lommen, conservator typografische collecties

Stichting Bibliotheek van het Boekenvak
p/a KVB
Herengracht 166
1016 BP Amsterdam

Postbank 4719478
KvK 34228142
W: www.bibliotheekvanhetboekenvak.nl
E: info@bibliotheekvanhetboekenvak.nl

BEZOEKADRES
Universiteitsbibliotheek
Bijzondere Collecties
Oude Turfmarkt 129
1012 GC Amsterdam

OPENINGSTIJDEN
Werkdagen van 10.00 tot 17.00 uur

Stichting Bibliotheek van het Boekenvak heeft ten doel de in 1845 opgerichte Bibliotheek van de Vereniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels in stand te houden, aan te vullen en beschikbaar te stellen. De Stichting werkt daarbij nauw samen met de KVB (Koninklijke Vereniging van het Boekenvak) en met de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam, die de collectie van de Stichting in langdurige bruikleen heeft.

BEHEERDERS VAN DE COLLECTIE
drs. Garrelt Verhoeven, hoofdconservator
Bijzondere Collecties UBA
dr. Menno Polak, conservator
drs. Mathieu Lommen, conservator
drs. Steef Stijssiger
Postbus 94436, 1090 GK Amsterdam
T: 020 525 3770 of 020 525 2473
E: ub-baliebc@uva.nl
W: www.bijzonderecollecties.uva.nl

BESTUUR

Voorzitter
Laurens van Krevelen

Secretaris/penningmeester
Anna J.M. Bakker

Leden
Maarten Asscher
Eva Cossee
Bubb Kuyper
Arie Lenoir
Ineke Verkaaik-Hogervorst
Saskia de Vries

Secretariaat
Marty Langelier

GRAFISCH ONTWERP Werkplaats Amsterdam

NIEUWSBRIEF

nummer 8, maart 2011

Anna Bakker: Een boek is veel meer

Zoals iedereen had ook ik een leraar op de middelbare school die mij is bijgebleven. Het was mijn leraar geschiedenis. Niet alleen was het een man met uiterst onconventionele opvattingen en kleepte hij zich opvallend (strikdasje en lakschoenen), hij was ook een begenadigd verteller en chroniqueur van de 'moderne' geschiedenis. Hij had een uitgesproken voorkeur voor alles wat niet in de schoolboeken terecht mocht komen: de intriges, de affaires, de roddels en achterklap. Van iedere stamboom kende hij de bastaardvariant en prikkelde zo onze verbeelding. Hij heeft bij mij een intense interesse gewekt in de vele manieren waarop kan worden nagedacht (en verteld) over de geschiedenis van het actuele, over de wording van wat is.

Een tweede soortgelijke ervaring deed zich voor tijdens mijn studie filosofie. Dat ik vol overtuiging kan zeggen dat de filosofie naast boeiend en leerzaam vooral ook spannend is heeft te maken met het onderdeel 'geschiedenis van de filosofie'. In deze colleges werden we over de smalle paadjes van het toeval gevoerd. Ons werd geleerd dat de gangbare lezing van vandaag (over waarden en wetenschap) ingehaald wordt en zal worden door nieuwere inzichten, gebaseerd op nu nog onbekende lezingen van dezelfde documenten en boeken. Beide ervaringen zijn gegrondvest in de beschikbaarheid van voldoende documentatie voor mijn leraren – geschriften en notities die niet zelf de hoofdmoot vormen van de thema's die aan de orde zijn maar die wel onmisbaar zijn voor de goede verstaander. Voor een goed begrip heb je meerdere lezingen nodig, meerdere verhalen die vervolgens door kundige vertellers worden overgebracht. En het brengt je de nodige zelfrelativering en bescheidenheid bij. Zonder uit te weiden over de positie van het Nederlandse boek – ook dit staat in een bepaalde traditie. Een boek is veel meer dan het ➔ vervolg op pagina 4.

Stichting Bibliotheek van het Boekenvak

Universiteitsbibliotheek Amsterdam (UBA) – Bijzondere Collecties

WAT VALT ER ALLEMAAL TE ONDERZOEKEN IN DE BIBLIOTHEEK VAN HET BOEKENVAK?

Nu de boekenbranche op een kruispunt staat en door digitalisering een nieuwe fase van haar geschiedenis ingaat, is het van belang te reflecteren op de geschiedenis van het boek en van het boekenvak, zoals dat in de afgelopen eeuwen, en in het bijzonder in de laatste anderhalve eeuw vorm gekregen heeft. De Bibliotheek van het Boekenvak en de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam beheren unieke collecties en archieven over de gehele breedte van de branche. De betere toegankelijkheid van al dat materiaal – met gebruikmaking van moderne digitale methoden – zal een belangrijke impuls geven aan de bestudering van de geschiedenis van het boek en van het boekenvak. Die historische dimensie biedt een belangrijke reflectie op de hedendaagse branche en kan haar positie in de culturele en sociaal-economische omgeving versterken.

Een groot aantal archieven en collecties in tijd variërend van de 17^e tot de 21^e eeuw, naar herkomst variërend van brancheorganisaties, boekhandels, uitgevers, antiquariaten, veilinghuizen, drukkerijen, boekbinders etc. is verzameld maar nog onvoldoende toegankelijk voor onderzoek naar de rol van het boek in de afgelopen eeuwen. Daarom wordt het grootscheepse programma 'Ontsluiting boekenvakarchieven' gestart.

De collectie maakt onderzoek naar vele thema's in de Nederlandse boek-geschiedenis mogelijk, zoals:

De organisatie rond het boek

Veel belangstelling zal uitgaan naar de organisatie van het boekenvak. Het oudste archief in de collectie, beginnend in de 17^e eeuw, is dat van het Amsterdamse boekverkopersgilde. Maar in de collecties zijn ook de belangrijkste moderne brancheorganisaties vertegenwoordigd. De relaties tussen uitgevers en boekhandelaren en tussen uitgevers en auteurs, de rechten op het boek (de auteursrechten, prijsvorming) kunnen in detail bestudeerd worden. De blijvende actualiteit van deze vraagstukken is evident.

De productie van het boek

De technische ontwikkeling heeft een centrale rol gespeeld in de geschiedenis van het boek. Van de mechanisering van het drukprocedé en de papierfabricatie in de tweede helft van de 19e eeuw tot de introductie van fotografische en later digitale technieken in de tweede helft van de 20e eeuw heeft het schrijven, ontwerpen, zetten en drukken van boeken grote technische veranderingen ondergaan, die diepe sporen hebben getrokken in alle onderdelen van het boekenvak. Het documenteren van deze geschiedenis, onder meer in de vorm van een unieke verzameling prospectussen en handleidingen van grafische machines, is in de verzamelingen van de Bijzondere Collecties mogelijk.

De vormgeving van het boek

Het boek is altijd vormgegeven, maar in de loop van de tijd is de betekenis van de vormgeving sterk veranderd. Zij is niet alleen een functie van de

Verwerving archief Gerrit Noordzij

De beroemde boek- en letterontwerper Gerrit Noordzij (geb. 1931) heeft zijn archief geschonken aan de Bijzondere Collecties van de UvA. Het gaat onder meer om ontwerpen voor boeken, drukletters en postzegels, en om studies, brieven en documentatie. Daarmee wordt dit materiaal toegankelijk voor onderzoek en onderwijs. Het Archief Gerrit Noordzij vormt een belangrijke aanvulling op de collecties schrift en kalligrafie, in hun soort de grootste in Nederland. Noordzij was productiemedewerker van uitgeverij Em. Querido van 1956 tot 1958. In 1978 volgde hij Helmut Salden op als 'huistypograaf' van uitgeverij G.A. van Oorschot. (ML)

Foto Frank Griegshammer

Studenten boekwetenschap maken collectiebeschrijvingen

De afgelopen maanden hebben studenten van prof. Lisa Kuitert, hoogleraar boekwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, in het kader van hun master-studie beschrijvingen gemaakt van archieven van de uitgeverijen Hollandia, Van Hoeve en Honig, de uitgeverij en drukkerij Roelants in Schiedam, de boekhandel en uitgeverij A.A. Balkema, gevestigd aan het Huis aan de Drie Grachten in Amsterdam, de kinderboeken-uitgever Van Breda, de boekhandelsstak van de Arbeiderspers, de antiquaar Menno Hertzberger, het antiquariaat en veilinghuis Burgersdijk en Niermans en van de drukkerij Johan Jesse in Amsterdam. Behalve de collectiebeschrijving hebben de studenten scripties geschreven over een

mogelijkheden van de techniek en van de productiekosten maar ook van de marketing en de distributie van het boek, kortom van de veranderende plaats van het boek in de samenleving. Behalve bij de voorhoede van de professionele vormgevers, die in verband staat met de bredere ontwikkeling in de kunst, kan de 'dagelijkse' vormgeving van boeken bestudeerd worden bij de uitgevers. Ten slotte is ook de invloed van de voorhoede op de volgers het bestuderen waard.

De marketing van het boek

Boeken zijn natuurlijk altijd op de markt gebracht en er is altijd in een of andere vorm reclame voor gemaakt, maar de grootschalige marketing, door middel van promotiecampagnes, is een relatief nieuw verschijnsel. Niet alleen het materiaal van de CPNB, maar ook de archieven van uitgeverijen en boekhandels, de fondscatalogi en prospectussen van uitgevers en boekhandelaren zijn een rijke bron voor de geschiedenis van de marktvoering.

De distributie van het boek

De rol van de boekhandel, van gespecialiseerde assortimentsboekhandel tot de stationskiosk, is voor de geschiedenis van het boek van grote betekenis. De relaties van boekhandels tot de collectiviteit, de overgang tussen de verkoop van boeken en van andere producten, zoals kantoorartikelen en ander drukwerk (soms zelf geproduceerd), en de voorraadvoering van boekhandels zijn van grote invloed op de markt van boeken. Bij de distributie speelden de bibliotheken een geheel eigen rol. Vanzelfsprekend maakt ook de unieke plaats van instellingen als het Bestelhuis en het Centraal Boekhuis deel uit van de geschiedenis van de distributie van het boek.

De exploitatie van het boek

De economische positie van ondernemers in het boekenvak - en in het bijzonder die van uitgevers - is een onderwerp nergens zo goed bestudeerd kan worden als in de in onze collectie aanwezige bedrijfsarchieven. Wat werd er van jaar tot jaar verdiend, of misschien verloren? Wat is het economisch gewicht van de branche in vergelijking met andere bedrijfstakken? Hoe ontwikkelden de productiekosten van het boek zich in de loop van de tijd? In totaal, maar ook per kostensoort: hoe waren de kosten verdeeld tussen uitgevers, drukkers, auteurs, vormgevers en materiaal? Wat waren de opbrengsten van de boekproductie? Hoe was de financiële relatie tussen uitgever en auteur geregeld?

Het tweede (en derde) leven van het boek

Het belang van het gedrukte boek voor de (synchrone) verspreiding van kennis is één ding, het (diachrone) behoud van kennis een ander. Bibliotheken spelen daarin een belangrijke rol, maar ook de handel in 'oude' boeken. Na hun eerste leven als nieuwe publicatie kwamen boeken later in het tweedehands circuit terecht. Zowel hele bibliotheken als losse boeken werden door antiquaren en veilinghuizen opnieuw op de markt gebracht. Wat is de betekenis van deze markt geweest, en welke lessen kunnen daaruit getrokken worden voor de toekomst van dit deel van de boekenmarkt? Gaat het rijke aanbod van antiquariaten verdwijnen? *'The antiquarian bookseller can largely serve science, bibliography, and literary history especially, without forgetting his own profit.'* schreef Frederik Muller; blijft dat zo?

Bij de nadering van het 200-jarig bestaan van de KVB in 2015, en 165 jaar nadat Frederik Muller de Bibliotheek van het Boekenvak stichtte, is het tijd voor een grootschalige aanpak om de geschiedenis van het boekenvak beter toegankelijk te maken!

Menno Polak, conservator boekgeschiedenis

onderwerp uit 'hun' archief.

De collectiebeschrijvingen zullen in de komende maanden gepubliceerd worden op de website van de Bijzondere Collecties van de UvA (www.uba.uva.nl/bbc/). (MP)

Uitgeverij H. Honig te Utrecht

Als één van de studenten van prof. Lisa Kuitert was aan mij de eer het archief van uitgeverij H. Honig te beschrijven. Deze uitgeverij werd in 1892 door Hendrik Honig (1867-1931) in Utrecht gevestigd, en bleef precies honderd jaar bestaan. Het archief bevat stukken uit die hele periode. Van tevoren was ik gewaarschuwd; het is oud en vies. Dat het oud was trok me juist wel aan, dat het vies was bleek (in ieder geval ten dele) te kloppen. Ik trof gelukkig interessant materiaal aan, zoals omslagontwerpen voor boeken van Tine van Berken, die vermoedelijk gemaakt werden door Jan Sluijters. Mijn interesse werd getrokken door brieven aan de schrijfster Cornélie Noordwal (1869-1928). Noordwal was in 1893 gedebuteerd met haar eerste roman, en bracht in 1895 haar tweede boek, *Kleine Trees*, uit bij uitgeverij H. Honig. Uit de brieven die door Hendrik Honig over die uitgave geschreven werden, en uit het zich tevens in het archief bevindende fondsboek (een boek waarin per uitgave van een boek gedetailleerd alle kosten en baten opgenomen zijn) was veel informatie te vinden over de exacte totstandkoming van dit boek. Honig schrijft haar in zijn eerste brief dat hij 'heel bereid [is] 'Kleine Trees' in het a.s. najaar in smakelijk toilet voor het voetlicht te brengen, mits uw eischen omtrent het honorarium niet te hoog zijn.' Blijkbaar was de financiële nood van Noordwal hoog, want uit het fondsboek blijkt dat zij akkoord is gegaan met een honorarium van f100,00, minder dan de helft van het bedrag dat zij oorspronkelijk vroeg.

Joëlle Terburg, Master-student boekwetenschap UvA

PRINS & PRINS, LITERARY AGENTS

In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw waren er in Nederland vier literaire agent-schappen van enig belang actief: Robert Harben, Heinz en Menno Kohn, Alexander Gans, Greta Baars-Jelgersma en Prins & Prins - en achter die laatste ging Henk Prins schuil.

Henk Prins (1927-1999) was het boekenvak ingerold via boekhandel Berend Roskam in Amsterdam. Daarna kwam hij terecht bij uitgeverij Meulenhoff waar hij tussen 1948 en 1952 als redactiemedewerker aan verbonden was. Op het hoogtepunt van zijn loopbaan deed Prins zaken met zo'n 250 uitgeverijen in landen als Frankrijk, Spanje, Engeland, Duitsland, de VS, Zuid-Afrika en zo meer. Een enkele keer onderhandelde hij direct met de auteurs.

Het archief van Prins & Prins is het enige bekende archief in een Nederlandse openbare collectie van een literair agent. 22 studenten van de Master redacteur/editor van de Universiteit van Amsterdam hebben het afgelopen semester onderzoek gedaan in dit archief onder leiding van de coördinator van het onderzoeksblok (Lisa Kuitert). Aldus zijn de volgende onderwerpen behandeld:

- Prins en de *Zwarte Beertjes* reeks (Stephanie Paalvast en Esther Kuijper)
- Prins en de Nederlandse Boekenclub (Dieke de Boer en Elly Simoens)
- Prins en De Arbeiderspers & Martin Ros (Maaïke Koekenbier en Roel Jansen)
- Prins en de correspondentie met mevrouw Nabokov (Willem Dieleman)
- Prins en het Zuid-Amerikaanse fonds van uitgeverij Meulenhoff (Anita Blijdorp en Aline Lapeire)
- De NVSH en de uitgave van een Deens boek over pornografie (Margriet Gritter en Martijn Kamphorst)
- Prins & Prins en het contact met Heinrich Böll/Gruppe 47 (Elco Lenstra en Deru Schelhaas)
- Prins en Human & Rousseau, uitgevers te Kaapstad (Irene Kunst en Emmely Siebrecht)
- H. Prins als auteur van het televisieboek (Linda Wit)
- Prins en Uitgeverij Nelissen/Bilthoven (Marleen Bouvé en Lieke van Schaaijk)
- Prins en de rechten op Adolfo Bioy Casares (Sabine Jansen en Milou Klein Lankhorst)
- Prins en de reis van W.F. Hermans naar Zuid-Afrika (Mette de Jonge en Sophie Kok)

Het onderzoek heeft tot boeiende resultaten geleid die tot een paper zijn uitgewerkt. We zoeken nog naar een vorm om het materiaal te publiceren.

Lisa Kuitert, hoogleraar boekwetenschap Universiteit van Amsterdam

ANBI-STATUS: FISCAAL GUNSTIG SCHENKEN EN LEGATEREN AAN DE BIBLIOTHEEK VAN HET BOEKENVAK!

De Bibliotheek van het Boekenvak is door de fiscus erkend als een 'het algemeen nut beogende instelling'. Schenkingen en legaten kunt u daardoor zonder belastingdruk geven aan onze Stichting, ten behoeve van het behoud van het erfgoed van de boekenwereld.

De Stichting biedt graag haar diensten aan om kostenloze schenkings- en legateringsakten te doen passeren door haar vaste notaris in Amsterdam. Neem contact op met ons bureau!